

hamid'in emriyle padişahın cülûsu arefesindeki olayları anlatan *Ma'rûzât*'ı yazarak ona takdim etmiştir (nşr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980).

Ahmed Cevdet Paşa'nın 1866'da Halep valiliğine tayini üzerine vak'anüvisliğe Ahmed Lutfi Efendi getirilmiştir. Aralıksız kırk bir sene bu görevde kalan Lutfi Efendi 1241-1296 Ramazanı (1825-Eylül 1879) olaylarını kaleme almıştır. Esasen Cevdet Paşa, Esad Efendi'nin 1242-1246 (1826-1831) arasına ait müsveddeleriyle bazı evrak sûretlerini Lutfi Efendi'ye göndermiş, ayrıca *Takvîm-i Vekâyi'* ile *Cerîde-i Havâdis*'ten yararlanabileceğini hatırlatmıştır. Lutfi Efendi daha çok bu kaynaklara dayanarak ve görüp duyduklarını da ilâve ederek eserini meydana getirmiştir. Selefî Cevdet Paşa ile mukayese edilerek tarihçilikte ağır tenkitlere mâruz kalan Lutfi Efendi eserinin on beş cildini takdim edebilmiş ve bunlardan ilk yedi cildini bastırabilmiştir (İstanbul 1290-1306). VIII. cilt halefî Abdurrahman Şeref Efendi'nin ilâveleriyle yayımlanmıştır (1328). Eksik olan XVI. cilt haricî eserin tamamı on beş cilt halinde neşredilmiştir (nşr. Münir Aktepe, İstanbul 1984-1990). Onun zamanında vak'anüvisliğe gösterilen ilginin azaldığı bir şikâyetinden anlaşılmaktadır. Lutfi Efendi'nin ölümünün ardından iki yıl kadar vak'anüvisliğe kimse tayin edilmemiş, ancak 1909 Nisanında Sultan Reşad'ın cülûsunu müteakip Abdurrahman Şeref bu hizmete lâyük görülmüştür. Birkaç ay sonra Târîh-i Osmânî Encümeni başkanlığına tayin edilen Şeref Efendi'nin vak'anüvisliği Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir. Abdurrahman Şeref sadece cülûsundan vefatına kadar Sultan Reşad devri olaylarını yazmakla yetinmiş olup eser yayımlanmıştır (nşr. Bayram Kodaman – Mehmet Ali Ünal, Ankara 1996).

XVIII. yüzyıl başında Dîvân-ı Hümâyün kalemleri arasında teşekkül eden, daha sonra Bâbîâlî'de sadâret mektupçuluğu ve âmedî kalemleriyle bağlantılı olan vak'anüvislik zaman zaman ilgiden mahrum kalsa da saltanatın sonuna kadar devam etmiş bir müessesedir. Özellikle merkezî devlet yapısının yeni bir şekle dönüştüğü Tanzimat ve sonrasında ihmale uğradığı görülmektedir. Bunda *Takvîm-i Vekâyi'* ve diğer gazetelerin neşrinin etkili olduğu söylenebilir. Zira gazeteler, vak'anüvislerin çok sonra yazıp saraya sundukları olayları günü gününe yetiştirmekle bir bakıma vak'anüvisin işini yapmıştır. Fakat her şeye rağmen vak'anüvislik, iki asırdan fazla bir süre imparatorluk merkezine dair

olayları kaydederek tarih araştırmacılarına değerli malzeme bırakmıştır. Olayları daha ziyade devletten yana değerlendiren bu literatürün bilimsel kriterlere uygun neşri günümüz tarihçilerine düşen görevlerin başında gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *HH*, nr. 5094, 11187, 12081, 13135, 13652, 14883, 16792, 31845, 35239, 35244, 48063, 49493, 52514, 57475; BA, Cevdet-Maarif, nr. 393, 939, 975, 2368, 6693; BA, Kepeci-Ruus, nr. 75/261, s. 244; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 731, 765; Râşid, *Târîh*, I-V, tür.yer.; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, III, 21-22; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 385 vd.; Şehrişâde Mehmed Said, *Târîh-i Neuvepâdâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 22^b; Şem'dânîzâde, *Mürî'l-tevârih* (Aktepe), II/B, s. 27; Mehmed Hafid, *ed-Dürerü'l-müntehabâtü'l-man-sûre fi islahi'l-galatâti'l-meşhûre*, İstanbul 1221, s. 508; Hammer, *GÖR*, VIII, 591; Karslızâde Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 40; Ismet, *Tekmilî-ş-Şekâik*, s. 91; Cevdet, *Tezâkir*, I, 3; IV, 58; *Sicill-i Osmânî*, III, 398; Akdes Nimet, *Ortazaman Tarihi İçin Kısa bir Bibliyografya*, İstanbul 1934; Mükrimin Halil Yınanç, "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 575-576; L. V. Thomas, *A Study of Naima* (ed. N. Itzkowitz), New York 1972; Bekir Kütükoğlu, "Müverrih Vâsif'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi", *TD*, V/8 (1953), s. 69-76; VI/9 (1954), s. 91-122; VII/10 (1954), s. 79-102; a.mlf., "Vekâyinüvis", *İA*, XIII, 271-287; Fahri Çetin Derin, "Müverrih Naimâ Hakkında Bir Arşiv Belgesi", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 117; Münir Aktepe, "Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi ve Tarihi Hakkında Bazı Bilgiler", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 121 vd.; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tercihat Kayıtları I", *TTK Belgeler*, XX/24 (2000), s. 84 vd.; a.mlf., "Vak'anüvis Tabirine Dair", *MÛTAD*, X (2001), s. 7-19; a.mlf., "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tercihat Kayıtları II", *TTK Belgeler*, XXVI/30 (2005), tür.yer.; Christine Woodhead, "Wak'a-nüvis", *EJ²* (İng.), XI, 57 [bu madde, müellihin bibliyografyada adı geçen maddesi esas alınarak Abdülkadir Özcan tarafından düzenlenmiştir].

BEKİR KÜTÜKOĞLU

VAKF ve İBTİDÂ

(الوقف والابتداء)

**Kur'an okurken
lafız ve mânayı gözeterek durmak
ve ardından okumaya başlamak
anlamında terim,
bu konuya ait bilim dalı.**

Sözlükte **vakf** "durmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedan ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek" anlamlarında masdardır (*Lisânü'l-'Arab*, "vâkf" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 762). Terim olarak okumaya tekrar başlamak niyetiyle nefes alacak bir zaman kadar sesi kesmeyi ifade eder. Bu şekilde kıraati kesmeye vakf den-

diği gibi durulması gereken yerler için de aynı terim kullanılır. Sözlükte "başlamak, bir şeyi ilk defa yapmak" anlamındaki **bed'** kökünden türeyen **ibtidâ** ise (*Lisânü'l-'Arab*, "bd'e" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 6) vakfın karşıtı olup "ilk defa okumaya başlamak, vakftan sonra kıraate devam etmek için tekrar başlamak" demektir. "Bir şeye yeniden başlamak" anlamına gelen **istînaf** ve **i'tinâf** kelimeleri de aynı mânâda kullanılır (*Kâmus Tercümesi*, III, 512). "Okuyuşta nefes almak veya kıraati nihayete erdirmek amacıyla kelimenin sonunda sesi kesip durmak" anlamındaki **kat'** genelde "kıraati nihayete erdirmek" mânâsına gelmekle birlikte zaman zaman vakf yerine kullanıldığı, vakfın da bazan onun yerini aldığı görülmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin belirttiğine göre önceki âlimler herhangi bir kayıt koymadıkça **kat'** kelimesini genellikle "vakf" anlamında, sonraki âlimler ise okumayı kesmek, kıraati bitirmek yerine kullanmışlardır (*en-Neşr*, I, 239). "Susmak, okuyuşu kesmek" mânâsına gelen **sekt**, Kur'an tilâvet ederken iki kelime veya harf arasında nefes alıp vermeden çok kısa bir süre duraklamayı ifade eder (Tehânevî, I, 959). Bir kelimeyi kendinden sonra gelen kelimeye sesi ve nefesi kesmeden bağlayarak okumaya da **vasl** denilmiştir. Vakf ve **kat'** kelimelerinin karşıtı olan **vasl**da esas olan harekedir.

Bir bilim dalı olarak vakf ve ibtidâyî, "Kur'an okurken lafız ve mânanın uygun olduğu yerlerde durmayı ve ardından başlamayı sağlamak amacıyla gerekli bilgileri veren ilim" şeklinde tanımlamak mümkündür. Vakf ve ibtidâ, Kur'an'ın i'câzının gösterilebilmesi ve kastedilen mânanın doğru anlaşılabilmesi için dikkat edilmesi gereken bir husustur. Kur'an'da vakf ve ibtidâ kelimeleri geçmemekle birlikte Kur'an'ın anlaşılmasının (meselâ bk. el-Bakara 2/221, 242, 266; Âl-i İmrân 3/118; en-Nisâ 4/8), tertîl ve tecvid ile tane tane, dura dura okunmasının (el-Furkân 25/32; el-Müzzemmil 73/4) istendiği göz önünde bulundurulursa buna en başta Kur'an'ın kaynaklık ettiği söylenebilir. Nitekim Hz. Ali iki âyette geçen tertîli "vakfları bilmek ve harfleri tecvid ile okumak" şeklinde açıklamıştır (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 255; Sü-yûtî, I, 258). Vakf ve ibtidâyî riyet Hz. Peygamber'in sünnetiyle de sabittir. Ümmü Seleme, "Resûlullah Kur'an okurken kıraatini âyet âyet keserdi (âyet sonlarında dura dura okurdu)" demiş ve Fâtîha'dan örnek vererek her âyetin sonunda durduğunu ifade etmiştir (*Müsned*, VI, 302; Tir-

VAKF ve İBTİDÂ

mizî, “Fezâ’ilü'l-Kur’ân”, 23). Abdullah b. Ömer, Kur’an’ı öğrendikleri gibi vakf yapılması gereken yerleri de öğrendiklerini belirtmiştir (Hâkim, I, 35). Tâbiünden Meymûn b. Mihrân da kurrânın uzun veya kısa olsun konu tamamlanmadan kıraati kesmediklerini bildirmiş, bazı kimselerin bu hususa dikkat etmemesinden yakınmıştır (Dâni, s. 134-135). Kıraat imamları ve âlimler de vakf ve ibtidâyı bilmenin gereğine işaret etmiş, birçok âlim icâzet vermek için vakf ve ibtidâ bilgisini şart koşmuştur.

Çeşitleri. Vakf ya nefesin yetmemesi ve öksürük gibi zorunlu bir durumda ya da lafız ve mânanın tamamlandığı yerlerde yapılır. Bunlardan birincisine “el-vakfü'l-iztirârî”, ikincisine “el-vakfü'l-ihityârî” denilmiştir. Bu ikisi dışında öğrenciyi bilgilendirmek ve imtihan etmek için yapılan vakfa “el-vakfü'l-ihityârî”, bir kelimedeki muhtelif kıraat vecihlerini cemetmek üzere yapılan vakfa da “el-vakfü'l-intizârî” adı verilmiştir. Cebrâil’in vahiy esnasında yaptığı rivayet edilen vakflara “vakf-ı Cibrîl”, Hz. Peygamber’in vakflarına “vakf-ı nebî”, (el-Bakara 2/286) *لها ما كسبت و عليها ما اكتسبت* (el-Feth 48/9) örneğinde olduğu gibi birinci zamirin Hz. Peygamber’e, ikinci zamirin Allah’a ait olduğunu göstermek için yapılan vakfa “vakf-ı beyân” denilmiştir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 225; Üşmûnî, s. 8, 10, 19; Ali el-Kârî, s. 63). Zorunlu ve ihtiyarî vakflar çeşitli terim ve değerlendirmelerle gruplandırılmış, çoğunluğun benimsediği “tam, kâfi, hasen, kabîh” terimleri yanında “tam muhtâr, kâfi câiz, hasen kabîh metrûk, tam ve benzeri, nâkis ve benzeri, hasen ve benzeri, tam ve etem, kâfi ve ekfâ, hasen ve ahsen, sâlih ve aslah, kabîh ve akbah, tamam, ceyyid, mefhum” gibi terimler de kullanılmıştır (Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, s. 149; Dâni, s. 138-139; Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, I, 116-132; Üşmûnî, s. 10; Zekeriyâ el-Ensârî, s. 6). Diğer taraftan İmam Ebû Yûsuf’un Kur’an’daki vakflar için tam, nâkis, hasen, kabîh gibi nitelermeler yapılmasını bid’at saydığı nakledilmiştir (Alemüddin es-Sehâvî, II, 552; Zerkeşî, I, 354).

Âlimlerin çoğunluğuna göre vakflar lafız ve mâna durumu göz önünde bulundurularak başlıca dört kısımda incelenmiştir. 1. Vakf-ı tâm. Mâba’di (kendisin-

den sonraki kelime veya ifade) ile lafız ve mâna yönünden ilgisi olmayan ve sözü her bakımdan tamamlandığı yerlerde yapılan vakftir. Meselâ Bakara sûresindeki (2/5) “*واولئك هم المفلحون*” âyetinin sonunda böyle bir vakf mevcuttur. Bazan âyet ortalarında da yer almakla birlikte çoğunlukla âyet sonlarında, kıssaların nihayetinde ve bütün sûrelerin bitiminde yapılan vakflar tam vakftir. 2. Vakf-ı kâfi. Kelime, lafız ve mâna bakımından tamam olmakla birlikte mâba’di ile anlam ilgisi devam eden yerde yapılan vakftir. Meselâ Bakara sûresinde (2/3) “*ومما رزقناهم ينفقون*” âyetinin sonunda yapılan vakf bu şekilde bir vakftir. Vakf-ı kâfi, âyet sonlarında olduğu gibi âyet içlerinde de bulunabilir, “*اليوم أحلّ*” “*لکم الطيبات*” (el-Mâide 5/5) cümlesinin sonunda durmak gibi. 3. Vakf-ı hasen. Söz tamamlanmakla birlikte mâba’di ile lafız yönünden ilgisi bulunan yerde yapılan vakftir. Meselâ Fâtiha sûresinde *الحمد لله* deyip durmak böyle bir vakftir. Sonunda durulan söz aslında bir mâna ifade ediyorsa da mâba’di ile lafız yönünden ilgisi devam etmektedir. Vakf-ı hasen âyet ortalarında ve sonlarında da görülebilir. 4. Vakf-ı kabîh. Söz lafız ve mâna yönünden tamamlanmadan mâba’di ile sıkı ilişkisi olan yerde yapılan vakftir. Bu gibi yerlerde vakfedilmesi halinde kastedilen mâna anlaşılmaz. Meselâ Fâtiha sûresinin başında “*الحمد*” deyip durmak böyledir. Bir hususu anlatma bile murat edilmeyen bir mâna ortaya çıkıyorsa bu da kabîh veya akbah vakftir. Meselâ Nisâ sûresinde (4/43) “sarhoşken” anlamındaki ifadeyi okumadan âyetin “namaza yaklaşmayın” anlamına gelen “*لا تقربوا الصلوة*” kısmını okuyup durmak bu türden bir vakftir (vakf yapmanın uygun görülmediği yerler için ayrıca bk. Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, I, 116-149; Dâni, s. 150; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 230-231).

İbtidâ. Tam, kâfi, hasen ve kabîh olmak üzere dört kısımda incelenir. İbtidâda dikkat edilecek en önemli husus okumaya başlanacak yerin mânasının müteakip yerle bütünlük sağlamasıdır. Buna göre vakf-ı tâm ve vakf-ı kâfilere durulduktan sonra arkasından gelen kelimedden başlanır. Vakf-ı hasen âyet sonunda ise ardındaki âyetin başından okunarak devam edilir; âyet ortasında yapılmışsa anlam bütünlüğünü sağlamak şartıyla o kelimedden veya daha geriden alınarak başlanır. Vakf-ı kabîhlerde yine mâna bütünlüğü göz önüne alınarak o kelimedden veya daha geriden başlamak gerekir. Bunlar genel kural olup bazı yerlerde istisnalar bulunabil-

mektedir. Âyet sonlarına ve durak işaretlerine (secâvend) dikkat ederek okuyan bir kimse genellikle doğru vakf ve ibtidâ yapmış olur (ibtidâ konusunda örnekler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226-229).

Vakf İşaretleri. Vakf yapılacak yerleri tesbit etmek Arapça bilmeyi ve belli bir birikime sahip olmayı gerektirdiğinden okuyucuya kolaylık sağlamak üzere birtakım işaretlerin konulmasına ihtiyaç duyulmuş, bu hususta Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin (ö. 560/1165) “*ج ز ص ط ع ق م لا*” harfleriyle belirlendiği sistem kabul görmüştür (İlelül-vakûf, I, 169). Zamanla bu işaretlere diğer bazı harfler ilâve edilerek İslâm ülkelerinde mushafalarda uygulanmış, bunlara “secâvend” denilmiştir. Secâvendler hükümlerine göre şu şekilde gruplandırılabilir: Durulması gereken vakf: “م”; geçilmesi câiz görülmekle birlikte durulması evlâ olan vakf: “ق، ج، ط”; durulması câiz olmakla birlikte geçilmesi evlâ olan vakf: “ز، ص، ق، ص”; durulmaması, durulduğu takdirde geriden alınması gereken vakf “ل، ن”; iki grup üç noktadan meydana gelen, “vakf-ı muânaka” (vakf-ı mürâkebe) denilen ve sadece bu gruplardan birinde durulması gereken vakf: ش، ث. Ayrıca bir konunun veya kıssanın bitip yeni bir konu veya kıssanın başladığını göstermek üzere “ع” harfi kullanılmıştır. Bazı mushafalarda bunların yanında başka işaretler de bulunabilir. Vakf, âyet sonlarında veya ortalarında üzerinde durulacak kelimenin bütünlüğü korunarak, resm-i Osmânî’ye riayet edilerek lafız ve mânanın tamamlandığı yerlerde ve sükûn üzere yapılır. Bir kelimenin ortasında veya “*إنما*” gibi bitişik yazılmış iki kelime arasında uygulanması câiz değildir. Kat’ ise mânanın tamamlandığı âyet sonlarında yapılır (kıraat imamlarının uygulamaları için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 238). Vakfın yapılmasına dair bazı kural ve ayrıntılardan söz edilmişse de bunların doğru anlaşılması ve uygulanabilmesi bir “fem-i muhsin”den (ehil bir hocanın ağzından) öğrenilmesiyle mümkün olan (a.g.e., II, 120-194; Süyûtî, I, 276-279).

Vakf ve İbtidânnın Hükümü. Kur’an tilâvetinde vakf ve ibtidâ kurallarına uyulması istenmekle birlikte bu konuda yapılabilecek hatalar hoşgörü ile karşılanmıştır. Mâide sûresinin 73. âyetinde “hiçbir ilâh yoktur” anlamındaki “*وما من اله*” lafzında durulması gibi, bâtil bir mâna elde etmeye yönelik bir kasıt bulunmadıkça bir vebalin bulunmadığı, çünkü “durulması gerekir” denen yerlerde de fikhî anlamda vâ-

cip veya farz hükmünde bir vakfın söz konusu olmadığı belirtilmiştir (İbnü'l-Cezerî, *Muḳaddime*, s. 154). Çoğunluğa göre kasıt dışında meydana gelen vakf ve ibtidâ hataları sebebiyle namaz fâsîd olmaz (Ali el-Kârî, s. 62; Saçaklızâde, s. 271-272). Bu bağlamda vakf ve ibtidânın tevkîfi olup olmadığı hususu tartışılmıştır. Hz. Ali'nin tertîli açıklayan sözleri, Abdullah b. Ömer'in Kur'an öğrenirken vakfları da öğrendiklerini söylemesi, Meymûn b. Mihrân'ın kurânın konu tamamlanmadan kıraati kesmediklerini belirtmesi vakf yerlerinin tevkîfi sayıldığına bir delili olarak görülmüş ve bu ilmin öğrenilmesi gerektiği hususunda ashâbın icmâ ettiği belirtilmiştir (Dâni, s. 134-135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 225). Diğer taraftan vakf yerlerini belirlemenin ihtihada dayandığını söyleyenler de vardır (Ahmed Hattâb Ömer, VIII [1977], s. 173-174; Dâni, *el-Müktefâ*, nşr. Câyid Zeydân Muhlif, neşredenin girişi, s. 11-15). Ancak durakların büyük çoğunluğunun Asr-ı saâdet'ten beri uygulandığı bilinmektedir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 225).

Vakflar konusunda ilk eser yazan kişinin tâbiinden *Kitâbü'l-Vuḳûf* adlı eseriyle Şeybe b. Nisâh (ö. 130/748) olduğu belirtilmektedir (İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-Nihāye*, I, 330), İbnü'n-Nedîm bu alanda erken dönemde eser yazanları kaydetmektedir (*el-Fihrist*, s. 54). Sibeveyhi *el-Kitâb*'inde nahiv ilmi açısından konuya yer vermiştir. İlgili eserlerden bazıları şunlardır: Ebû Amr b. Alâ, *el-Vaḳf ve'l-ibtidâ*' (Zâhiriyye Ktp., Mecmua, nr. 18 L, 128; bk. Ali Şevvâh İshak, I, 280); Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'İzâhi'l-Vaḳf ve'l-ibtidâ*' (*fi Kitâbillâh*) (nşr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dımaşk 1391/1971); Nehhâs, *Kitâbü'l-Ḳaṭ' ve'l-i'tinâf* (bk. bibl.); Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Evs el-Mukrî, *el-Vaḳf ve'l-ibtidâ*' (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 31); Mekki b. Ebû Tâlib, *Şerhu kellâ ve belâ ve ne'am ve'l-vaḳf* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât, Dımaşk 1398/1978, 1404/1983); Dâni, *el-Müktefâ fi'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*' (bk. bibl.); Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Gazzâl en-Nisâbüri, *el-Vaḳf ve'l-ibtidâ*' (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Timûriyye, nr. 162; Abdülkerîm b. Muhammed el-Osman doktora çalışmasında eseri Kehf süresi sonuna kadar tahkik etmiştir [Medine 1409/1988, el-Câmiatü'l-İslâmiyye]); Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *'İlel'ü'l-vuḳûf* (bk. bibl.; Muhsin Hâşim Dervîş bu eseri doktora çalışması olarak tahkik etmiş ve *Kitâbü'l-Vaḳf ve'l-ibtidâ*' adıyla yayımlamıştır [Amman 1422/2001]); İbnü't-

Tahhân, *Nizâmü'l-edâ' fi'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*' (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad 1406/1985); Ebû Muhammed Hasan b. Ali el-Ummânî, *el-Mürşid fi ma'ne'l-vaḳfi't-tâm ve'l-ḥasen ve'l-kâfi ve's-şâlih ve'l-mefhûm ve beyâni tehzibi'l-ḳur'ât ve tahḳikihâ ve 'ilelihâ* (Zekeriyyâ el-Ensârî eseri *el-Maḳşad li-telḥîşi mâ fi'l-Mürşid* adıyla ihtisar etmiş, gerek müstakil gerekse bazı eserlerle birlikte defalarca basılmıştır, Dâni, *el-Müktefâ*, nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlı, neşredenin girişi, s. 70); Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, *el-Hâdî ilâ ma'rifeti'l-meḳâti' ve'l-mebâdi*' (TSMK, III, Ahmed, nr. 150); Alemüddin es-Sehâvî, *'Alemü'l-ihtidâ fi ma'rifeti'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*' (*Cemâlü'l-ḳurâ'* içinde, II, 548-645); İbrâhim b. Ömer el-Ca'berî, *Vaḳf'ü'l-ihtidâ' fi'l-vaḳfi ve'l-ibtidâ*'; Üşmûnî, *Menârü'l-hüdâ fi beyâni'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*' (bk. bibl.); Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Tuḥfetü'l-'irfân fi beyâni evḳâfi'l-Ḳur'ân* (el-Hizânetü't-Teymûriyye, nr. 502; ayrıca bk. Dâni, *el-Müktefâ*, nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlı, neşredenin girişi, s. 60-71; Muhammed b. Tayfûr es-Secâven-dî, neşredenin girişi, I, 24-42).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 81, 959; II, 1802; *Müsned*, VI, 302; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, Bulak 1317, II, 281-293; Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*' (nşr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan), Dımaşk 1390/1971, I, 116-149; Nehhâs, *Kitâbü'l-Ḳaṭ' ve'l-i'tinâf* (nşr. Ahmed Hattâb Ömer), Bağdad 1398/1978; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 54, 55; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 35; Dâni, *el-Müktefâ fi'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*' (nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlı), Beyrut 1404/1984, s. 130-641, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 47-71; a.e. (nşr. Câyid Zeydân Muhlif), Bağdad 1403/1983, neşredenin girişi, s. 10-17; Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *'İlel'ü'l-vuḳûf (el-Vaḳf ve'l-ibtidâ' ü'l-kebir)* (nşr. Muhammed b. Abdullah el-İdî), Riyad 1427/2006, I, 116-132, 169; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 24-42; Alemüddin es-Sehâvî, *Cemâlü'l-ḳurâ' ve kemâlü'l-ikrâ'* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mekke 1408/1987, II, 548-645; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 342-375; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-Nihāye*, I, 224-240, 330; a.mlf., *en-Neşr*, I, 224-240, 255, 428-491; II, 120-194; a.mlf., *Muḳaddime*, İzmir 1301, s. 154; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 258-279; Üşmûnî, *Menârü'l-hüdâ fi beyâni'l-vaḳf ve'l-ibtidâ*', Kahire 1393/1973, s. 4-27; Zekeriyyâ el-Ensârî, *el-Maḳşid li-telḥîşi mâ fi'l-Mürşid* (Üşmûnî, *Menârü'l-hüdâ* içinde), s. 4-27; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye (bi) şerhi'l-Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, Kahire 1368/1948, s. 62-63; Saçaklızâde, *Cühdü'l-muḳil* (nşr. Sâlim Kaddûrî el-Hamed), Amman 1422/2001, s. 271-272; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâti'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*, Riyad 1403/1983, I, 280; Ahmed Hattâb Ömer, "Muḳaddime fi'l-vaḳf ve'l-ibtidâ", *Âdâbü'r-Râfideyn*, VIII, Musul 1977, s. 163-184; Tayyar Altıkulaç, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr", *Dîa*, XXXVI, 268-269.

VAKFE

(bk. VUKUF).

VAKFE

(الوقفة)

Hac sırasında

Arafat ve Müzdelife'de belirli bir süre bekleme anlamında terim.

Sözlükte "durmak, ayakta durmak, bir yerde beklemek" anlamındaki **vakfe** (vu-kûf) terim olarak hac ibadetini yerine getiren kişinin belirli bir zaman diliminde belirli yerlerde bir süre durmasını ifade eder. Vakfenin yapıldığı Arafat ve Müzdelife bölgelerine **mevkıf** denilir (Müslim, "Hac", 149). Hacca gerçekleştirildiği mekâna nisbetle anılan iki vakfe vardır: Arafat ve Müzdelife vakfeleri. Câhiliye Arapları'nda bu iki vakfe hac ibadetinin bir parçası olarak bilinmekle beraber Kureyş ve bu konuda Kureyş'e tâbi Kinâne ve Huzâa kabileleri, Harem ehlinin ayrıcalığını ve sosyal statülerini göstermek amacıyla Hz. İbrâhim'den beri süregelen Arafat vakfesini terkedip Harem sınırları içerisinde kalan Müzdelife'de durmakla yetinmişlerdi. Hz. Peygamber Kureyş kabilesine mensup olmakla birlikte peygamberlikten önce de onların bu farklı uygulamalarına itibar etmemiş, Arafat'ta vakfe yapmayı sürdürmüştür (İbn İshak, s. 76, 100). Ayrıca Câhiliye Arapları, Arafat ve Müzdelife vakfelerine kendi atalarını övme gibi bazı kavmiyetçi asabiyet unsurları ve pagan âdetleri sokmuşlardı. Hacca ilgili âyetlerde yer alan, "Arafat'tan akın edince Meş'ar-i Harâm'da (Müzdelife) Allah'ın anın ... Sonra insanların akın akın döndüğü yerden (Arafat) siz de akın edip dönün ... Atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha coşkulu ve güçlü şekilde Allah'ın anın" (el-Bakara 2/198-200) ifadeleri Câhiliye'deki yanlış vakfe uygulamalarının düzeltilmesi uyarısını da yapmaktadır (Buhârî, "Hac", 91). Vedâ haccında Resûl-i Ekrem, zihiccenin dokuzuncu günü sabah namazını Mina'da kıyıp güneş doğduktan sonra yola koyulunca Kureyşliler onun Müzdelife'de vakfe yapacağını sanıyorlardı; ancak Resûlullah, Müzdelife'de durmayıp Arafat'a çıkmış ve orada vakfe yapmıştır (Müslim, "Hac", 147).

Arafat Vakfesi. a) **Vakfe Yeri.** Arafat, Mekke'nin doğusunda Taîf yolu üzerinde kuzeyi, güneyi ve doğusu dağlarla çevrili engebesiz bir alandır ve Harem sınırının